

Paul M. Sweezy:

Overgangen til sosialismen*

I

Emnet for denne forelesningen er så stort og en time er så kort at jeg må begrense meg til noen få sider ved noe som lett kunne fyllt en hel forelesningsrekke. Dette betyr nødvendigvis at jeg må forutsette mye som hverken er innlysende eller ukontroversielt. Det kan derfor være nyttig å klargjøre noen av disse forutsetningene til å begynne med.

1. Det finnes ikke noe slikt som en generell teori om overgangen mellom sosiale systemer. Det er ikke fordi spørsmålet er blitt behandlet forholdsvis lite - selv om det utvilsomt er riktig - men fordi hver overgang er en enestående historisk prosess som må analyseres og forklares selvstendig.

2. Likevel kan et sammenlignende studium av overganger være svært nyttig. Spesielt kan studiet av tidligere overganger hjelpe oss til å stille fruktbare spørsmål om overganger som foregår nå eller som kan foregå i fremtiden, til å se likheter og forskjeller, til å vurdere den historiske sammenheng og helheten i den aktuelle prosessen.

3. Overganger er aldri enkle eller korte prosesser. Tvert imot: vanligvis opptar de, og til og med avgrensner hele historiske epoker. En side av deres sammensatte natur er at de beveger seg i mange retninger: en bevegelse i en

* Denne artikkelen er en forelesning som ble holdt i mars og april 1971 i Torino og andre italienske byer, etter invitasjon fra Associazione Culturale Italiana. Den ble opprinnelig trykt i *Monthly Review*, mai 1971. Copyright by Monthly Review, Inc., New York. Red.

retning kan slå tilbake for så å gå fremover igjen på et nytt grunnlag. Noen steder kan tilbakegangen bli langvarig eller kanskje til og med permanent.

4. Overganger fra et sosialt system til et annet bringer fram de vanskeligste og mest dyptgripende problemene i den historiske materialismen. I *Filosofiens elendighet* skrev Marx: "Herr Proudhon vet ikke at hele historien bare er en stadig forandring av den menneskelige natur."

1) Bare hvis det er mulig å knytte forandringen av den menneskelige natur til forandringen av de sosiale forholdene, kan dette synet forlikes med det prinsippet som ble satt fram i den sjette tesen om Feuerbach, om at "menneskenes vesen ikke er noen abstraksjon som bor i hvert enkelt individ", men "de samlede samfunnsmessige forhold". Hvordan dette skal gjøres er også berørt i *Teser om Feuerbach* (den tredje):

Den materialistiske læren om at menneskene er produkter av omstendighetene og oppdragelsen, og at forandrede mennesker derfor er produkt av andre omstendigheter og forandret oppdragelse, ser bort fra at det er menneskene som forandrer omstendighetene og at oppdrageren selv må oppdras. .. At forandring av omstendighetene og menneskenes virksomhet faller sammen, kan bare oppfattes og rasjonelt forstås som *revolusjonerende praksis*. 2)

I denne sammenkoblingen av menneskelig natur, samfunnsmessige forhold og revolusjonerende praksis, når vi kjernen i problemet om overgang fra et sosialt system til et annet.

II

La oss starte med noen få betraktninger om overgangen fra føydalisme til kapitalisme i den avgjørende europeiske arena. Det er ganske sikkert mange uløste spørsmål om slikt som grunnene til føydalismens tilbakegang og kapitalismens opprinnelse, men det er ikke det som opptar meg her. Uansett hvilken mening de forskjellige lærde har om disse spørsmålene, virker det usannsynlig at noen ville være uenig i at både føydalismens tilbakegang og begynnelsen til kapitalismen kan følges langt tilbake i middelalderen, det vil si inn i en periode da den dominerende europeiske produksjonsmåte utvilsomt var føydal. Det er med andre ord ingen tvil om at kapitalismen ikke først opptrådte som en teori eller et mål å strebe mot, men som en virkelig samfunnsformasjon innenfor rammene av det føydale samfunn. Oliver Cox har argumentert svært overbevisende for at Venezia i middelalderen allerede var en tvers i gjennom borgerlig bystat, fullstendig orientert mot profittsøkende handel, med betydelig kapitalistisk

produksjon (f.eks. skipsbygging) og en typisk borgerlig politisk og ideologisk overbygning. Det samme kan sies med enda større sikkerhet om et betydelig antall italienske og nord-europeiske byer senere i den føydale perioden, og oppdagelsen av Amerika og åpningen av sjøveier til Østen i det 15. og 16. århundre skapte et utbrudd av aktiviteter (inkludert plyndring og sjørøveri ved siden av handel) som ikke med den beste vilje kan kalles "føydale". Man kan strides om nøyaktig når og hvor kapitalismen til slutt triumferte, men det kan ikke være tvil om det faktum at prosessen innebar en stadig kamp mellom to virkelige eksisterende samfunnsformasjoner om overmakt, det vil si om statsmakt (monopol over tvangsmidler) og retten til å organisere samfunnet i samsvar med sine interesser og idéer. Prosessen var dessuten så langvarig at den "nye" samfunnsformasjonen hadde rikelig tid til å forberede seg både økonomisk og ideologisk på ubestritt herredømme.

Hva betyr dette for omformingen av den menneskelige natur? Det betyr at det "borgerlige menneske" ble til og modnet i en føydal verden. Etableringen og utvidelsen av kapitalistiske økonomiske og sosiale relasjoner var praktiske menneskelige aktiviteter som gradvis formet mennesker med de egnede holdninger, motiver og "instinkter" - grådighet, middel-mål-rasjonalitet, individualisme osv. I århundrer levde det borgerlige menneske ved siden av det føydale, av og til tålelig tilpasset, av og til i dødelig kamp, men alltid på frammarsj, ute etter mer makt, til han til slutt overvant og oppslukte sin tidligere rival. Da det borgerlige mennesket endelig kunne tre fram som herre i sin verden, var hans natur fullt utformet og gjenspeilte trofast de nye "samlede samfunnsmessige forhold". Når vi ser tilbake på det, kan vi se at den "revolusjonerende praksis" som etter Marx' syn er nøkkelen til å forstå forandringer i den menneskelige natur, det var nettopp den århundrelange prosessen med å bygge kapitalismen innenfor rammene av det føydale samfunnet.

III

Hvis vi så ser på det emnet vi skal ta for oss, er det første vi legger merke til, at overgangen til sosialismen etter sakens natur ikke kan følge samme retning som overgangen fra føydalisme til kapitalisme. Ikke det at ingen har tenkt på denne veien, eller at den ikke har vært prøvd. Tvert imot. Særtrekket ved før-marxistisk eller utopisk sosialisme var det veloverveide valget (om ikke bevisste kopieringen) av en vei til sosialismen som lignet den som hadde ført fra føydalisme til kapitalisme. Små sosialistiske samfunn skulle etableres, og i mange tilfelle ble de det og. De skulle både være skoler for sosialisme og baser som det nye samfunnet skulle spre seg

fra; de skulle undergrave og til slutt vinne over sine kapitalistiske omgivelser. Det var mange grunner til at denne strategien ikke kunne føre fram. Kanskje den viktigste var at de små sosialistiske samfunnene - i motsetning til kapitalismen innenfor føydalsamfunnet - ikke hadde noe positivt å by det herskende system. Fra dets synspunkt ville seier for dem derfor være en rendyrket katastrofe. Når de i tillegg til dette hverken hadde evne til eller ønske om å kjempe mot kapitalismen på dens egne premisser, så er det klart at hindringene for at de kunne overleve, for ikke å snakke om utvikle seg, var så enorme at de i virkeligheten var dømt fra starten av. I stedet for å skape en ny sosialistisk menneskenatur, tjente de bare til å understøtte det karakteristiske borgerlige synet at menneskenaturen når alt kommer til alt er uforanderlig.

Marx delte selvfølgelig ingen av utopistenes illusjoner og, som vi alt har sett, var han fullt klar over den kompliserte sammenhengen mellom samfunnssystemer, menneskelige handlinger og sosial forandring. (Det kan være verdt å minne om at både *Teser om Feuerbach* og *Filosofiens elendighet*, som jeg siterte fra tidligere, ble skrevet i perioden 1845-47, det vil si tidlig i Marx' intellektuelle utvikling; og det er ikke den minste grunn til å tro at han noengang forandret mening om disse helt grunnleggende spørsmålene). Hva var så hans oppfatning av hvordan overgangen til sosialismen skulle foregå?

Svaret er velkjent, i det minste i grove trekk. Sosialismen kan ikke slå rot og vokse innenfor rammene av det kapitalistiske samfunn, slik kapitalismen gjorde under føydalismen. Men etter Marx' syn har kapitalismen et spesielt, kanskje historisk enestående trekk som ikke bare muliggjør, men garanterer eksistensen av en annen vei til omformingen av den.

Det viktigste ved kapitalismen er kapitalens selv-ekspansjon, som skjer gjennom produksjon og kapitalisering av merverdi. Produksjon av merverdi er oppgaven til proletariatet, dvs. lønnsarbeiderklassen som ikke eier produksjonsmidler og bare kan leve av å selge sin arbeidskraft. Siden proletariatet produserer for kapitalen og ikke for å tilfredsstille sine egne behov, blir resultatet at kapitalismen, med Marx' ord, "etablerer en akkumulasjon av elendighet i takt med akkumulasjonen av kapital". Proletariatet er altså både viktig for kapitalismen og dens viktigste offer. Etter som kapitalismen vokser, så vokser proletariatet; og nettopp den kapitalistiske utviklingsprosessen forbereder proletariatet til dets historiske oppgave. Derfor er avslutningssetningene i første kapitel av *Det kommunistiske manifest*: "Borgerskapet produserer først og fremst sin egen banemann. Borgerska-

pets undergang og proletariatets seier er like uunngåelige."

Denne teorien om proletariatets revolusjonære oppgave er selvsagt vesentlig ved marxismen og har blitt fortolket, kritisert og debattert i det uendelige. Det er ikke min hensikt å ta opp denne diskusjonen her; jeg skal bare peke på at betraktet som en teori om overgangen til sosialisme, er det bare en halv teori. Det den dreier seg om, er knusingen av kapitalismen; det den ikke sier noe om, er byggingen av sosialismen. Inneholder marxismen, eller innebærer den en tilsvarende teori om byggingen av sosialismen? Hva går den i tilfelle ut på? Det er disse spørsmålene jeg vil ta opp i det følgende.

IV

For vårt formål trenger vi ingen definisjon av sosialisme, eller en liste over dens særtrekk. Men vi må være helt klar over at marxismen alltid har betraktet sosialismen som negasjonen av kapitalismen, og at den fungerer etter helt andre lover og prinsipper. Kapitalismen behandler mennesker som midler til kapitalekspansjon, og det er roten til dens mange motsetninger og onder. Hovedmålet for sosialismen er å snu om på dette og gjøre folk i stand til å overta og organisere ikke bare sine produktive virksomheter, men hele livet sitt med sikte på å tilfredsstille sine sanne menneskelige behov. Dette omslaget innebærer blant mye annet avskaffelse av privat eiendomsrett til produksjonsmidlene og til inntekter som stammer fra dem, høy grad av likestilling på alle områder, fordeling av ressurser etter plan istedenfor etter blinde markeds-krefter, så raskt som mulig opphevelse av nedsettende skiller mellom kroppsarbeid og åndsarbeid og mellom by og land, og til slutt innføring av direkte menneskelige relasjoner istedenfor alle penge- og varerelasjoner.

Det er klart at kapitalister og de som er gjennomsyret av kapitalistiske holdninger og verdier, aldri ville hverken ønske eller være i stand til å bygge opp et slikt samfunn eller få det til å fungere. Deres borgerlige menneskenatur ville være fullstendig uforenlig med de samlede samfunnsmessige forhold i det sosialistiske samfunnet. Et forsøk på å forene de to ville være dømt fra begynnelsen av: enten ville den borgerlige menneskenaturen måtte bli forandret til sosialistisk menneskenatur, eller sosialistiske relasjoner ville måtte forandres til borgerlige relasjoner.

La oss minne om at dette dilemmaet aldri gjorde seg gjeldende under overgangen til kapitalismen. Borgerlige relasjoner vokste fram innenfor rammene av føydalsamfunnet

og formet borgerlig menneskenatur i løpet av en periode på flere århundrer. Da kapitalismen omsider overvant føydalismen, gjorde den det ikke bare som en revolusjonær klasse, men som et helt samfunnssystem der det allerede var utviklet fullt samsvar mellom menneskenaturen og de sosiale relasjonene. Det fantes selvfølgelig uoverensstemmelser i og med at det fortsatte å eksistere føydale rester, og på visse områder (innen overbygningen) var de til og med viktige, men de var ingen alvorlig trusel mot kapitalismen.

Som vi har sett, kan ikke den sosialistiske menneskenaturen vokse fram gjennom revolusjonerende sosialistisk praksis innenfor rammene av kapitalismen. Finnes det andre muligheter, og i så fall hvilke?

For ikke så lenge siden påstod jeg i en diskusjon med Charles Bettelheim at marxismen i allfall inntil den russiske revolusjon hadde et klart svar på dette spørsmålet:

"I klassisk marxistisk teori betydde proletariatet lønnsarbeiderne som var ansatt i store kapitalistiske industrier, og som i de fremskredne kapitalistiske landene utgjorde en majoritet av arbeiderklassen og en meget betydelig del av hele befolkningen. Man antok at disse arbeiderne som en følge av selve akkumulasjonsprosessen hadde erhvervet visse spesielt proletariske (og anti-borgerlige) holdninger og verdier: solidaritet, samarbeidsvilje, egalitarianisme osv. Historisk sett ble proletaren betraktet som et "nytt menneske", som var formet av kapitalismen og hadde interesse, vilje og evne til å styrte systemet og til å lede oppbyggingen av et nytt sosialistisk samfunn." 3)

Dette skrev jeg ikke etter undersøkelse av relevante tekster, men ut fra min generelle forståelse av marxistisk teori, formet i løpet av mange år. Etterpå ble jeg oppfordret til å forsvare denne tolkningen, og jeg må innrømme at jeg ikke var i stand til å gjøre det. Det er enkelt nok å finne dusinvis av sitater fra verkene til Marx og Engels som bekrefter proletariatets revolusjonære rolle når det gjelder å styrte kapitalismen. Men jeg har ikke funnet noen som spesielt omhandler proletariatets evne eller beredthet til å bygge et sosialistisk samfunn. Og i det minste noen av deres formuleringer, særlig de som analyserer virkningen på arbeiderne av arbeidsdelingen, innebærer ganske klart en negativ vurdering av proletariatets kvalifikasjoner. Se for eksempel på dette fra det berømte kapitlet om "Maskineri og storindustri" i første bind av *Kapitalen* (gjentatt ordrett av Engels i *Anti-Dühring*):

"Under trusel på livet tvinger faktisk den moderne stor-

industrien samfunnet til å erstatte detalj-arbeideren av i dag som er forkrøpelt av den livsvarige gjentakelsen av den samme trivielle arbeidsoperasjonen, og som derfor er redusert til bare rester av et menneske, med det fullt utviklede individet som er i stand til å gjøre en rekke slags arbeid, klar til å møte enhver forandring i produksjonen. For dette individet vil de forskjellige sosiale funksjonene det utfører, være bare like mange måter å gi fri utfoldelse for sine naturlige og erhvervede evner."

Som en uttalelse om et av de viktigste målene, eller jeg ville snarere si om nødvendigheten for sosialisme, er dette utmerket. Men når Marx sier at storindustrien "tvinger samfunnet" til å følge den antydende utviklingen, da unngår han med vilje spørsmålet om av hvilken art den revolusjonerende praksis må være som skal gjøre en menneske-
rest til et fullt utviklet individ.

Når man er i tvil om den riktige tolkningen av Marx, er det en god idé å rådspørre Lenin. Hva var hans tanker om dette emnet?

Lenins kanskje mest systematiske analyse av proletariatets karaktertrekk finnes i *Hva må gjøres* fra 1902. Som kjent sa han der at "økonomisme" er naturlig for proletariatet:

"Alle lands historie vitner om at arbeiderklassen utelukkende med sine egne krefter bare er i stand til å utforme en trade-unionistisk bevissthet, dvs. overbevisningen om nødvendigheten av å slutte seg sammen i fagforeninger, føre kamp mot arbeidskjøperne, tvinge regjeringen til å utstede de og de lover som er nødvendige for arbeiderne osv." 4)

Sosialisme, dvs. overbevisningen om at det er nødvendig å styrte kapitalismen og erstatte den med et fullstendig anderledes system, ble ifølge Lenin, tilført proletariatet av revolusjonære intellektuelle. Det var de som tok initiativet ved å vise de fremskredne arbeiderne hva som var deres virkelige interesser, og organisere dem i et revolusjonært avantgardeparti som hadde til oppgave både å lede proletariatet i revolusjonære kamper og å gjennomføre det med stadig sterkere sosialistisk bevissthet. For vårt problem innebærer dette synet at det ikke er kapitalismen som sådan, men den revolusjonære kampen for å styrte kapitalismen som skaper mennesker med vilje og evne til å gå videre og begynne oppbyggingen av sosialismen. Revolusjonerende praksis var, etter Lenins syn, hverken mer eller mindre enn å gjøre revolusjon.

Det sies ofte, særlig av lærde motstandere av marxismen, at det nettopp var det at han benektet proletariatets

spontane revolusjonære potensial, som skilte Lenin tydeligst fra Marx og Engels. Dette antas å være grunnlaget for hans oppfatning av avantgardepartiets vesen og rolle, noe som svært mange tror er et leninistisk avvik uten røtter i mestrenes lære.

Det er selvfølgelig ingen tvil om at Lenin var ansvarlig for utviklingen av avantgardepartiet slik vi kjenner det i dag, både i teori og praksis. Men er det virkelig noen inkonsistens mellom den leninistiske oppfatningen av partiet og idéene til Marx og Engels?

Jeg tror det ville være riktig å gi bekreftende svar på dette spørsmålet bare hvis det kunne vises at Marx og Engels trodde at proletariatet var i stand til, utelukkende med egne krefter (med Lenins ord) å utvikle en revolusjonær og sosialistisk bevissthet. Som jeg sa tidligere, har jeg ment at dette virkelig var deres mening, men et forsøk på å bevise det overbeviste meg om at jeg tok feil. Ikke bare leter man forgjeves etter spesielle uttalelser som tillegger proletariatet revolusjonær sosialistisk spontanisme, men livsverket til de to mennene ville være uforståelig hvis de hadde hatt et slikt syn på proletariatets karakter. Fra Kommunistenes forbund i 1840-årene via Den første internasjonale til Engels' siste år da han opptrådte som rådgiver for sosialistiske partier over hele verden, var de utrettelige i sine anstrengelser for å gjøre nettopp det Lenin sa det var revolusjonære intellektuelles oppgave å gjøre, nemlig å tilføre proletariatet revolusjonær sosialistisk bevissthet. Og det er selvfølgelig innlysende at et av eksemplene Lenin hadde i tankene da han skrev *Hva må gjøres?* var grunnleggerne av den vitenskapelige sosialismen. Det er all mulig grunn til å tro at i denne, som i andre saker, var Lenins idéer og handlinger fullt ut konsistente med Marx og Engels sine. For dem, som for ham, var revolusjonær praksis å gjøre revolusjon.

V

Jeg vil prøve å finne ut hva dette synet innebærer for overgangen til sosialismen. Som vi har sett, ble den borgerlige menneskenaturen formet gjennom en århundrelang prosess med kapitalistisk utvikling innenfor rammene av føydalsamfunnet. Da kapitalismen hadde vokst seg sterk nok til å utfordre og beseire føydalismen, fantes det ingen virkelig mulighet for å vende tilbake til føydalismen. Det borgerlige menneske var bare på hjemmebane i det borgerlige samfunnet: det fantes ingen forståelig grunn til at han skulle gjenopplive eller gjenskape føydale samfunnsrelasjoner. (Jeg vil selvfølgelig ikke med dette benekte at kapitalistisk makt her og der kunne bli besei-

ret av føydal makt, og at det kunne resultere i lokale, kanskje langvarige tilbakeslag for kapitalismens framgang. Slike hendinger kunne likevel ikke stanse den generelle framgangen for det nye systemet.) Når det gjelder overgangen til sosialismen, er det helt anderledes. Den sosialistiske menneskenaturen blir ikke formet innenfor rammene av kapitalismen, men bare i kamp mot kapitalismen. Hvilken garanti har man for at det vil skje i tilstrekkelig grad og tilstrekkelig dyptgående til å muliggjøre byggingen av et nytt sosialistisk samfunn? For vi må ikke ha noen illusjoner om at de samfunnsrelasjoner som er særegne for et sosialistisk samfunn kan eksistere i noe annet enn navnet hvis det ikke finnes menneskemateriale av et slag som kan gi dem innhold og mening. At Marx selv forsto dette, selv om han ikke utforsket alle implikasjoner, kan man se av et avsnitt i *Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln*, der han skjelner mellom propagandaen til hans gruppe i Kommunistenes forbund og propagandaen til en gruppe motstandere:

"Mens vi sier til arbeiderne: dere kommer til å måtte gå igjennom femten, tjue, femti års borgerkrig og folkekamper for å forandre ikke bare samfunnsrelasjonene, men for å forandre dere selv og forberede dere til politisk herredømme, så sier de tvert i mot til dem: "vi må komme til makten øyeblikkelig, ellers kan vi glemme det hele." Mens vi legger særlig vekt på å påpeke for den tyske arbeideren den underutviklede stillingen til det tyske proletariatet, så smigrer de hans nasjonalfølelse og den tyske håndverkerens laugsfordommer, noe som selvfølgelig er mer populært." 5)

Her setter Marx fingeren på det sentrale temaet: proletariatet må ikke bare forandre samfunnsrelasjonene, men i løpet av prosessen forandre seg selv. Og mer enn et århundres etterfølgende historie viser bare alt for tydelig at det ennå ikke er noen garanti for at dette kan gjennomføres med hell.

Når det gjelder de industrielt fremadskredne land, har det vist seg at kapitalismen har hatt en mye større ekspansjonskraft og tilpasningsevne enn Marx antok. Under disse omstendigheter har proletariatet der bukket under for økonomismen, som Lenin så som naturlig for dem, men som han trodde kunne overvinnes av en bevisst revolusjonær avantgarde. Det som skjedde i virkeligheten, var det motsatte: avantgarden, enten den kalte seg sosialistisk, sosialdemokratisk eller kommunistisk, ble selv omformet til økonomistiske reformister, istedenfor å omvende de proletariske masser til den revolusjonære sosialismen. Det er selvfølgelig noen som i dette ser en midlertidig villfarelse og tror at en ny revolusjonær periode har begynt der proletariatet igjen vil spille den rollen som er

tillagt det i klassisk marxist-leninistisk teori. 6)
Jeg håper inderlig de har rett, men det meste man kan si nå, er at det ikke er bevist.

Vender vi oss til de landene der de gamle regimene (enten kapitalistiske eller en føydal-kapitalistisk blanding) virkelig er blitt styrtet, blir vi konfrontert med to svært forskjellige erfaringer som best kan eksemplifiseres av respektive Sovjet-Unionen og Kina.

Oktoberrevolusjonen viste gyldigheten av første halvdel av den marxist-leninistiske teorien om overgang til sosialismen, under de betingelser som rådde i Russland i 1917. Selv om industriproletariatet var relativt lite var det under fast revolusjonær ledelse i stand til å styrte det borgerlige regimet som hadde kommet til makten i februar-revolusjonen. Men når det gjelder den andre halvdel av teorien - proletariatets evne til å lede oppbyggingen av sosialismen - så er den russiske erfaringen i beste fall uten svar. Det russiske proletariatet, som var lite til å begynne med, ble desimert og spredt gjennom fire års blodig borgerkrig, sult og kaos som fulgte etter oktober-revolusjonen. Bolsjevikregjeringen, som var opptatt av problemene med å overleve og få økonomien på fote igjen, var nødt til å stole på det gamle, tydelig dypt anti-sosialistiske statsbyråkratiet og til å styrke det både i størrelse og makt i de følgende årene. Ikke dessto mindre var perioden fra ca. 1922 til 1928 en revolusjonær gjæringsperiode - i kunst, utdanning, kjønnsrelasjoner, samfunnsvitenskap osv. - som, dersom den ikke hadde blitt brått stanset, kunne ha utviklet mektige sosialistiske krefter og bevegelser. Det som gjorde slutt på denne perioden, var den skjebnesvangre avgjørelse å underordne alt annet den raskest mulige økonomiske utvikling. Det ville føre for langt her å diskutere grunnene til eller rettferdiggjøringen av denne beslutningen: det er tilstrekkelig å peke på at den foranlediget noe som nesten kunne kalles en overnaturlig kontrarevolusjon samtidig med innføringen av et ytterst repressivt politisk regime. Revolusjonær praksis med sikte på å skape en sosialistisk menneskenatur forsvant nesten fullstendig under disse betingelser. Det gjenopprettede og utvidede proletariatet som kom med den forserte industrialiseringen, ble i steden undertrykt og splittet, fratatt alle muligheter til å ytre seg og terrorisert av et allestedsnærværende hemmelig politi.

Selv om den russiske erfaringen altså kaster lite lys over den positive siden av oppbyggingen av sosialismen, så gir den et knusende bevis for umuligheten av å innføre tilsynelatende sosialistiske former - som nasjonaliserte produksjonsmidler og omfattende økonomisk planlegging - med ekte sosialistisk innhold hvis prosessen ikke går hånd i hånd med formingen av sosialistiske mennesker. Den

idéen, som flittig settes fram av sovjetiske ideologer, om at en heving av massenes materielle standard i seg selv vil fremme sosialistisk bevissthet, har aldri hatt noe for seg, og sovjetisk (og amerikansk!) erfaring har vist at den er tøv. Noen av de negative kreftene i det sovjet-russiske systemet ble paradoksalt nok holdt i sjakk en stund av den stalinistiske terroren: en byråkrat som misbrakte stillingen sin for åpenlyst, havnet gjerne i arbeidsleir, om ikke noe verre. Men etter Stalins død ble disse restriksjonene stort sett fjernet og situasjonens sanne natur ble snart åpenbar.

En kinesisk kritiker pekte nylig på sakens kjerne:

"Fra produksjon til distribusjon, fra de økonomiske grenser til styringsorganene løper kapitalismens krefter løpsk både i byen og på landsbygda. Spekulasjon, oppkjøp på markedet, svartebørshandel og snyting tilhører dagens orden: Kapitalistiske stratenrøvere i bedrifter og regjering rotter seg sammen og grafser til seg, underslår og arbeider til egen fordel på bekostning av offentlige interesser, deler byttet og tar imot bestikkelser. Hele folkets sosialistiske eiendomsrett har degenerert til et privilegert sjikts eiendomsrett, og blir direkte manipulert av en håndfull kapitalistiske stratenrøvere og nye borgerlige elementer ... Dette har vært en smertelig historisk lærepenge!" 7)

Jeg ville legge spesielt vekt på uttalelsen om at "hele folkets sosialistiske eiendomsrett har degenerert til et privilegert sjikts eiendomsrett", med den advarsel at dette må tolkes faktisk og ikke juridisk. Det er et privilegert sjikt - det som Charles Bettelheim har kalt et nytt "statsboursjoasi" - som kontrollerer produksjonsmidlene og derved bestemmer hvordan resultatene av produksjonen skal nyttes. Uansett juridiske former, er dette det virkelige innholdet i klasseeiendom.

Det er verdt å merke seg at den foregående karakteristikken av situasjonen i Sovjet-unionen kunne anvendes med små forandringer på et nesten hvilket som helst kapitalistisk land, med den hovedforskjell at under kapitalismen er en stor del av de aktivitetene det henvises til, fullstendig lovlige. Dette understreker det faktum at ikke noe lovsystem (med ordet brukt i sin videste betydning slik at det inkluderer systemet for eiendomsforhold) effektivt kan kontrollere menneskenes atferd hvis det ikke er i samsvar med den historisk formede menneskenaturen i landet. Denne betingelsen er åpenbart ikke oppfylt i Sovjet-unionen.

Dette betyr selvfølgelig ikke at det aldri vil bli sosialisme i Sovjet-unionen, enda mindre at fiaskoen med det

første forsøket på å innføre den har vært uten positive virkninger. De første forsøkene på å innføre kapitalisme var også mislykket, men de etterlot seg en verdifull arv av erfaringer (f.eks. oppfinnelsen av dobbelt bokholderi). Uten dem kunne senere kapitalismer også blitt mislykket eller iallfall fått mye vanskeligere for å utvikle seg. Det var gjennom den russiske revolusjon at marxismen-leninismens viktige vitenskap nådde folkene i Asia, Afrika og Latin-Amerika; og det er kanskje ingen overdrivelse å si at det bare var det negative eksemplet fra den senere sovjetiske erfaringen som gjorde andre land i stand til å se nødvendigheten av langvarig revolusjonær praksis i byggingen av sosialismen. Lin Piao sa på 50-årsdagen for oktoberrevolusjonen: "Gjenopprettelsen av kapitalismen i Sovjet-unionen og visse andre sosialistiske land er den viktigste erfaring man kan trekke fra de siste femti årene av den internasjonale kommunistbevegelsens historie." 8)

Det var likevel ikke bare den negative erfaringen fra Sovjet som drev kineserne til å slå inn på en annen vei i byggingen av sosialismen. Situasjonen i Kina var på flere måter forskjellig fra den i Russland. Selv om det kinesiske proletariatet var mindre enn det russiske, var det aldri alvorlig hjemløst av økonomisme. Som Mao skrev i 1939:

"Siden det ikke er økonomisk grunnlag for økonomisk reformisme i det koloniale og halv-koloniale Kina slik som det er i Europa, så er hele proletariatet med unntak av noen få utskudd svært revolusjonært." 9)

I tillegg til denne konsekvent revolusjonære kraft kom en enda større som ble formet i løpet av den kvart-århundrelange militære kampen mot kapitalisme, føydalisme og imperialism som kulminerte i revolusjonens triumf i 1949. Sagt med ordene til utgiverne av *Hongqui*:

"På grunn av utdanningen og treningen de fikk i folkehæren, har millioner av vanlige arbeidere og bønder og mange studenter og andre intellektuelle med småborgerlig bakgrunn gradvis revolusjonert seg selv (i tanker og handling) og blitt stø, politisk bevisste kjempere og støttepillarer i revolusjonen og oppbyggingen." 10)

Den langvarige borgerkrigen i Kina kombinert med krigen mot de japanske angriperne fremmet altså en voldsom vekst i de revolusjonære styrker, både i størrelse og modenhet, mens en mye kortere periode med borgerkrig og motstand mot fremmede angripere i Sovjet-unionen alvorlig svekket de revolusjonære styrker der. Resultatet var at Kina da revolusjonen kom, var mye rikere utstyrt med revolusjonært menneskemateriale enn Russland hadde vært. Endelig,

i Lenin og Mao Tse-tung var Russland og Kina så heldige å ha to av de største revolusjonære genier gjennom tidene; men Lenin døde før prosessen med å bygge sosialismen egentlig hadde begynt, mens Maos ledelse allerede har vart mer enn to tiår siden revolusjonen seiret.

Begge var helt klar over de enorme vanskelighetene ved oppgaven som lå foran dem etter styrtingen av det gamle regimet. I sin *Rapport til den andre all-russiske arbeid-erkongress* (20. januar 1919) sa Lenin:

"Arbeiderne har aldri vært skilt fra det gamle samfunnet med en kinesisk mur. Og de har bevart en god del av den tradisjonelle mentaliteten fra det kapitalistiske samfunnet. Arbeiderne bygger et nytt samfunn uten at de selv har blitt nye mennesker, eller rensset for skitten fra den gamle verden; de står fremdeles til knærne i den skitten. Vi kan bare drømme om å vaske bort skitten. Det ville være helt utopisk å tro at dette kunne gjøres plutselig. Det ville være så utopisk at det i praksis bare ville utsette sosialismen til dommedag.

Nei, det er ikke på den måten vi skal bygge sosialismen. Vi bygger mens vi fremdeles står på det kapitalistiske samfunnets grunn, kjemper mot alle de svakheter og mangler som også angriper arbeidsfolk og som virker til å trekke proletariatet ned. Det er mange gamle separatistiske vaner og skikker etter den lille eiendomsbesitteren, og vi kan enda føle virkningene av det gamle ordtalet: Redde seg den som kan." 11)

Da Folkets frigjøringshær var i ferd med å vinne de avgjørende seire i mars 1949, uttrykte Mao seg enda tydeligere:

"Å vinne en landsomfattende seier er bare det første skrittet i en lang marsj på ti tusen *li*. Selv om man kan være stolt av dette skrittet, er det forholdsvis lite; senere vil det komme noe som er mer verdt å være stolt av. Etter flere tiår, vil seieren for det kinesiske folks demokratiske revolusjon i tilbakeblikk bare virke som et kort forspill til et langt drama. Et drama begynner med et forspill, men forspillet er ikke høydepunktet. Den kinesiske revolusjon er stor, men veien etter revolusjonen vil bli lenger, arbeidet større og vanskeligere." 12)

Etter bare to tiår kan vi se hvor rett Mao hadde. Dramaet har fortsatt å utspille seg og går fra det ene høydepunktet til det andre. Trass i alle fordelene i starten har Kina aldri blitt fri faren for å gli tilbake i gamle former og relasjoner som i århundrer hadde formet den kinesiske menneskenaturen. De gamle "samlede samfunnsmessige forhold" fortsatte og fortsetter å eksistere i tanker og

bevissthet til hundrer av millioner kinesere. Som Marx uttrykte det i *Den 18. Brumaire*: "Tradisjonen fra alle døde generasjoner tynger som et mareritt over de levendes hjerner." 13) Å overvinne dette uunngåelige faktum - ikke å nasjonalisere eiendom eller bygge tungindustri eller heve levestandarden, så viktige disse tingene enn er - er hovedproblemet i overgangen til sosialismen. Og det var de kinesiske revolusjonære under ledelse av Mao Tse-tung som forsto og internaliserte denne sannheten slik at de gjorde den til det bevisste grunnlaget for sin revolusjonære praksis.

Jeg skal ikke prøve å analysere denne revolusjonære praksisen; det har jeg ikke tilstrekkelig kunnskap til. Men jeg vil gjerne understreke at *for første gang* har problemet blitt fullt ut erkjent og korrekt stilt. Før det var gjort, var det ikke engang en sjanse til å finne en tilfredsstillende løsning.

Det er like bra å slutte med en advarsel. I politikk, som i vitenskap, er det første skrittet til å løse et problem å erkjenne det og stille det korrekt. Men det første skrittet er vanligvis langt fra den endelige løsningen, og når problemet er intet mindre enn å forandre menneskenaturen, er advarselen dobbelt og tredobbelt på sin plass. Heldigvis vet Mao dette bedre enn noen annen, og vi må håpe at denne kunnskapen vil bli en permanent del av arven hans til det kinesiske folk. Den endelige suksess eller fiasko vil neppe være kjent før vi er borte og glemt for lenge siden. På høyden av kulturrevolusjonen i 1967 sa Mao:

"Denne store proletariske kulturrevolusjonen er bare den første i sitt slag. I fremtiden må det bli flere slike revolusjoner ... Alle partimedlemmer og hele befolkningen må være på vakt mot å tro ... at alt vil være bra etter en, to, tre eller fire kulturrevolusjoner. Vi må være svært oppmerksomme, og vi må ikke slappe av på vår årvåkenhet. 14)

All historie, sa Marx, er en stadig omforming av menneskenaturen. Hva er det Mao sier oss annet enn at selv etter styrtingen av klasseherredømmet vil den positive oppgaven med å omforme menneskenaturen aldri slutte?

Oversatt av Ida Bull

NØTER

- 1) Marx/Engels: *Werke*, vol. 4, s.160.
- 2) Friedrich Engels: *Redigierte Thesen von Karl Marx über Feuerbach*, i Marx/Engels: *Studienausgabe*, bd.1, s.142, Frankfurt a.M., 1966.
- 3) *Monthly Review*, desember 1970, s.17. Se Charles Bettelheims kommentar til dette punktet i dette nummer av *vardøger*.
- 4) V. I. Lenin: *Hva må gjøres?* Ny Dag 1970, s.36/37.
- 5) Marx/Engels: *Werke*, vol.8, s.412.
- 6) Daniel Singer har nylig argumentert godt for dette synet i sitt verk *Prelude to Revolution*.
- 7) "Socialist Construction and Class Struggle in the Field of Economics - Critique of Sun Yeh-fang's Revisionist Economic Theory", by the Writing Group of the Kirin Provincial Revolutionary Committee, *Peking Review*, 17. april, 1970, s.9.
- 8) Sitert i *Le Monde Weekly*, 13.januar, 1971, s.8.
- 9) Mao Tse-tung: *Selected Works*, vol.2, s.324.
- 10) *Hongqi*, nr.5, 1964.
- 11) V. I. Lenin: *Collected Works*, vol.28, s.424f.
- 12) Mao Tse-tung: *Selected Works*, vol.4, s.374.
- 13) Marx/Engels: *Werke*, vol.8, s.115.
- 14) Sitert i siste kapitel i Jean Daubier: *Histoire de la révolution culturelle prolétarienne en Chine*, Paris, Maspero, 1970.